

Papírmívesség és könyvművészet Veszprém megyében – Koncz Pál könyvéről

Koncz Pál restaurátor, kötés-kutató, aki önmagát – személyiségéhez hű szerénységgel – „nem hivatásos kézműves- és ipartörténetkutató”-ként aposztrofálta, munkásságát szigorú szisztematikussággal szentelte a történeti Veszprém vármegye könyvtörténeti kutatásának. A *Papírmívesség és könyvművészet Veszprém megyében a 18-20. században* című kötet a szerző posztumusz életmű-kötete, mely 1980 és 2008 között írott, részben publikálatlan tanulmányait gyűjti egybe. Ahogy az Előszóban a kötet szerkesztője, Jakab Réka hangsúlyozza: „Az írások egymás mellé rendezésével Veszprém megye papírmívességének és könyv-, illetve könyvkötéstörténetének 18-20. századi monográfiája jelenik meg.”

A vaskosságában is elegáns megjelenésű (a borító Koncz Pál grafikájának felhasználásával készült, melyet egy augsburgi dúcnyomott előzékpapír nyomán rajzolt), s igényesen gondozott könyv révén összeállt a tárgyalta terület papírkészítőinek és könyvkötőinek, valamint termékeiknek, a papírnak s a könyvnek aprólékos története. Önmagában jelentős, ezen a tudományterületen sajnálatosan ritka, hogy egy tájegységünk könyvkötés- és könyvkötőipari történetét ilyen mélységében feldolgozzák, s egy kötetbe összegyűjtsek. Ugyanakkor Koncz Pál kutatói tevékenységének fontossága nemcsak vizsgálódási szempontjaiban rejlik, hanem az azok mögött meghúzódó elvekben, képviselt értékrendben is. A kötet forrásgazdagságának, bőséges képanyagának (melyben sok a szerző saját rajza, ábrája és ceruzalevonata), részletes bibliográfiájának köszönhetően jól használható szakkönyv. Emellett az idézetek invenciózus elrendezésének köszönhetően élvezetes olvasmány.

Azáltal, hogy a szövegek egy kötetbe lettek gyűjtve, kirajzolódik előttünk Koncz Pál sokoldalúsága, szerzteágazó érdeklődési köre. A kötetbe rendezés előnye folytán folyamatában olvashatjuk az életművét, megismerhetjük a szerző magára rótt feladatának állomásait. Az egyik írásban még további vizsgálódás tárgyaként megjelölt kutatási irány egy másikban már kifejtett, részletezett téma. Másrészről reflektál arra, hogy saját tudása,

ismeretei folyamatosan változnak, alakulnak. Képes saját állításainak revideálására. A tanulmányok négy fejezetben különülnek el: *Papírmalmok és papírtörténet*; *Könyvkötők és könyvkötéstörténet*; *Művelődéstörténet*; *Restaurálás és műtárgyvédelem*.

Az utolsó, *Restaurálás és műtárgyvédelem* fejezetben belül van restaurálási dokumentáció, műtárgyvédelmi esszé és konzerválási iránymutatást adó javaslat, egyaránt szerepel benne papír-, bőr-, fa- és csonttárggyal foglalkozó írás. A restaurálási beavatkozások között akad – tulajdonképpen magából a műfajból is adódóan –, amelyet az idő nem igazolt, melynek alkalmazása ma kerülendő. Nagyobb jelentőségű, hogy Koncz Pál szövegeivel képviseli, hogy egy restaurátornak feladata megőrizni egy tárgyat a maga integritásában, ehhez elengedhetetlen ismernie annak anyagát, szerkezetét, készítéstechnikáját és történetét is. Ugyanakkor a restaurátornak felelőssége továbbörökíteni is mindezt – a tárgyat magát s a róla való tudást.

Míg az utolsó fejezetben a tárgyak fizikai megőrzésén van a hangsúly, az első három fejezet a könyvet mint kézművesterméket és mint művelődéstörténetileg fontos tárgyat elemzi. Tágabb, kötés-, művelődés- és szakmatörténeti kontextusban vizsgálja és értelmezi a könyveket.

Úttörő és alakító a kötéstörténeti szaknyelv létrehozásában, konzekvens, precíz használatában, mely még napjainkban is hiányosságokkal küzd. Többek között például részletesen magyarázza az imprimé papírdíszítési eljárást, megnevezi a papírmalom valamennyi berendezését, szerszámát (több helyen a német megfelelő feltüntetésével), felsorolja az aranyozószerszámokat. Érdekes szembeülni azokkal a terminusokkal, amelyek mára némileg más formában rögzültek (például koptatógombként említi a táblaközépi veretet, melyet ma inkább csúszógombként emlegetünk, vagy arctáblának az előtáblát). Emellett elfeledett, kikopott könyvkötészeti kifejezéseket elevenít fel és magyaráz. Álljon előttünk két szép példa ezek közül: „A könyvkötéshez szükséges anyagokat *jószág*nak vagy *matériának* nevezték. (Jószág pl. a kapocs, melyet a táblák összefogására szolgáló szíjakra szereltek s készen, tucatban vásároltak, bár maguk is készítettek ilyet. Matéria a még fel nem szabott papír, papírlemez, bőr stb. nyersanyag).” (131. o.) A másik a norinbergi árukról: „A városigazgatási nyilvántartások szerint még 1885-ben is akadt Pápán két olyan kereskedő (Süss Viktória és bizonyos Appelfeld C.), aki úgynevezett *norinbergás* díszműáruk mellett írószereket is kínált. Az ekkoriban már kiveszőfélben lévő kifejezés eredete összefügg a kézműiparáról híres Nürnberg város nevével; olcsó csecsebecsék, ajándék- és rövidárufélék, aprónyomtatványok, játék- és dísztárgyak árusítását jelentette.” (158. o.)

Koncz Pált mulhatatlan szenvedéllyel érdekelte a tárgy személyessége, azaz a tárgyhoz kapcsolódó emberek, környezetük, személyes történeteik. Az első fejezet (*Papírmalmok és papírtörténet*) szövegeiben a legapróbb részletekig elképzelhetővé teszi a papírmalmok működését, mindennapi életét. Bizony megtudhatjuk, hogy a papírkészítő is ember, az egyik (Joseph Politzer mester) „több családnál is – köztisztelőben álló polgárként – keresztapa” (63. o.), míg a másik (Jacob Geyel papírkészítő legény) „eszeveszett, részes, dologkerülő, kártevő és veszedelmes, földönfutó ember” (65. o.). Szinte látjuk magunk előtt a papírmalmot valamennyi helyiségével és teljes berendezésével; például a szárítópadláson „Lószőr kötelekből kihúzott, felszerelt szárítószintek” és „akasztószek a nedvessajtból kikerült papír teregetéséhez” (68. o.). Élvezetes olvasmányok a sólyi papírmalom felavatására írt naiv versek: „[...] Mi is a papírost becsüllyük, szeressük, / Illetlen s becstelen helyekre ne vessük, / Írjunk reá minden jó és hasznos dolgokat, megtartya számunkra híven

mindazokat. / Az ezer és hétszáz kilencven mikor folyt, / Április hónapban írtam ezeket Sólyt.” (75. o.) Ezek az ízes idézetek nagyszerűen példázzák, miféle és mekkora forrásanyagot mozgat kutatásai során Koncz Pál. Írott adattári-levéltári adatok, szerződések, jegyzőkönyvek, anyakönyvi kivonatok, kiadás-bevételi főkönyvek, összeírások, ügyviteli iratok, számlák stb. szerteágazó töredékéből írta meg a papírmalmok és a könyvkötő-műhelyek történetét.

Másik vonulata a forrásoknak a személyes, orális emlékezet elemei, levelek, visszaemlékezések, szóbeli közlések. Melyek révén a második fejezetben (*Könyvkötők és könyvkötéstörténet*) érzékletesen jelennek meg a könyvkötő-műhelyek, s élettel töltődnek meg a bennük dolgozó könyvkötők. A korabeli újságcikkek és reklámok is fontos adatokkal szolgálhatnak a könyvtörténet kutatója számára. Kis Tivadar hirdetése 1889-ben például a következő elegáns szöveggel jelent meg: „Van szerencsém a »Pápai Lapok« tisztelt olvasóinak becses tudomására hozni, miszerint helyben a Fő utca 50. számú Nagy István-féle házban 21 év óta létező s legutóbb SCHOSZBERGER S. L. úr által birt könyv-, zenemű és papirkereskedést e mai napon átvettem [...]. Míg vállalatom iránt nagybecsű pártfogásukat kérem egyuttal ígérem, hogy becsületes és lelkiismeretes kiszolgálás által magamat jó indulatukra mindenkor érdemessé tenni legfőbb igyekezetem leend.” (182. o.)

A legizgalmasabb, hogy a felsorolt másodlagos források mellett magukat a könyveket milyen szempontok alapján vizsgálja a szerző, s ezekből milyen következtetéseket von le. A könyvkötések aprólékos vizsgálata ugyanis meghatározó a könyv készítési helyének és idejének megállapításához. Koncz Pál a Veszprém megyei mesterek könyvkötésének rendszerezett számbavételére törekedett. Elsősorban pápai és veszprémi, ezen kívül szentkirályszabadjai, várpalotai és ajkai könyvkötőket, illetve kötéseket tárgyal.

Az egyes műhelyekhez és/vagy könyvkötőkhöz tartozó kötécsoportok kialakításakor elsődlegesen a kötődíszítés vizsgálatára támaszkodott. Bélyegző-, görgető- és lemezlenyomatok összevetésével díszítőszerzőszám-egyeztések megállapítása révén különített el műhelyeket. Szokatlan megoldás, hogy a díszítőszerzőszámokat összesítő táblázatok fotók alapján, digitális retusálással készültek, aprólékos, jól látható motívumok táblázata állt össze ezáltal. A kritikus méret-helyességet – a szerző állítása szerint – mérce alkalmazása garantálja. A díszítőszerzőszám egyezése mellett – még a nemzetközi gyakorlatban sem bevett módon – a kötéstechnikai elemek tendenciózus megoldásai, kivitelezésbeli sajátosságai is műhely-meghatározóvá váltak. A borítódíszítés esztétikai, stílusbeli jellegzetességei, a díszítőelemek jellemző kompozíciója vagy a kötéselemek színhasználata is segítette a kötések azonosítását, könyvkötőhöz kötését. Ahogy a vízjelek és a kéziratok bejegyzések szintén lokalizálást s datálást segítő elemek.

Koncz Pálnál a könyvkötés olykor tanúként árulkodik készítőjéről. Mayer Adolf pápai könyvkötőmesterről szólva azt írja: „Életének tanúi szinte kizárólag könyvkötésői”. Rhédi Károly pápai mester habitusára, jellemére könyvkötésien keresztül következtet: „szakmai tudása föllelhető produktumai alapján biztosnak ítélnélhető. Könyv- és albumkötésai, dobozai precíz és tiszta kivitelezésűek, hagyománytisztelő ízlést és igényességet tükröznek.” (188. o.)

Koncz Pál sok-sok példát ad katalógustétel-szerű rövid kötésleírásra, amelyben szerepelnek a kötés típusára és díszítésére vonatkozó információk, említi a felhasznált anyagokat, azok színeit, kitér az oromszegő és a jelzőszalag létre. Helyszíni felmérései során az egyes könyvekről ún. gyűjtőkartonokat készített, amelyen feltüntette a könyvészeti

és készítése technikai adatokat, valamint szerepelnek rajta a díszítmények ceruzalevonatai. Ezek a Laczkó Dezső Múzeum Adattárában kutathatóak. Szélsőséges esetben pótolhatatlanul értékesé válhatnak a felvett adatok. Egyedül Koncz Pál kartonjai őrzik a kötetstörténeti adatait például annak a két könyvnek, amelyeket 1982-ben még az egykori Esterházy-birtok szentbékálai plébániáján mért fel, a gyűjtemény 1993. évi Veszprémbé szállításakor azonban már nem voltak meg.

Koncz Pál: *Papírmivesség és könyvművészet Veszprém megyében a 18–20. században*. Szerkesztette Jakab Réka, Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum, 2017.

Vilcsek Andrea

